

eredetű városi polgárság gazdaságilag össze volt fonódva a Lengyelországot felosztó hatalmakkal, így a lengyel szabadságmozgalom a polgárosodó lengyel nemesség vezetése alá került, amiből következett a mozgalom korláta: a néptől való elszigetelődés. Lengyelország csak a proletariátus vezetésével tudta elérni szabadságát a XX. században.

A kötet hasznos hozzájárulás az egyetemes várostörténet műveléséhez. Különösen tanulságos abból a szempontból, hogy a tanulmányok közel kétharmada már marxista szellemben készült.

Kubinyi András

Тихомиров, М. Н.: **Древнерусские города.** 2. kieg. és átdolg. kiadás. Moszkva 1956, 476 old.

Az archeológiai kutatások újabb eredményei lehetővé teszik az orosz várostörténet első korszakának feldolgozója számára, hogy általános következtetéseket vonjon le a legrégebbi orosz városok kialakulására és legkorábbi történetére vonatkozólag. Ezek az eredmények sok tekintetben megváltoztatják azt a képet, amelyet orosz és szovjet történészek eddig festettek.

T. hangoztatja, hogy az orosz várostörténet legkorábbi fejezetének (IX—XII. század) kutatója hátrányosabb helyzetben van a nyugat-európai várostörténeti kutatóknál a rendelkezésre álló írásos forrásanyag szegényessége miatt. Míg a legtöbb nyugat-európai város levéltára többé-kevésbé megszakítatlan rendben őrzi napjainkig a legkorábbi várostörténeti iratokat — kiváltságleveleket, jogkönyveket, összeírásokat —, addig az orosz városi levéltárak — köztük a legősibb városokéi is — a legjobb esetben is csak egyes iratokat őriznek ezekből a századokból. Megbízható forrásokból ismeretes, hogy egyes régi orosz városoknak — pl. Novgorodnak és Pszkovnak — tekintélyes levéltára volt már a legkorábbi évszázadokban, ezek azonban szinte teljesen elpusztultak.

Kétségtelenül ezzel függ össze az a másik, a mai várostörténeti kutatást gátló körülmény is, hogy az orosz és szovjet történetírásnak éppen ez az ága viszonylag fejletlen, a szerzőnek nagyon sok kérdésben töretlen úton kellett előrehaladnia. Le kellett számolnia nem egy meglehetősen megrögzött előítélettel, így az orosz városok IX—XII. századi jelentőségének, társadalmi szervezeteiknek bizonyos lebecsülésével is.

T. könyve elején a legrégebbi orosz városokkal foglalkozik, amelyek már a IX—X. században is kétségtelenül fennálltak (Kijev, Beloozero, Ladoga stb.), majd rátér azokra a természetesen jóval nagyobb számú városokra, amelyek a XI—XII. században keletkeztek, vagy legalábbis akkor emelkedtek ki a jelentéktelen települések közül.

A korábbi szerzőknél nagyobb figyelmet fordít a városok gazdasági életére, az ipar specializálódására, az árutermelés és a kereskedelmi hitel kibontakozására. Nagyon fontos fejezete a várostörténetnek az ipari és kereskedelmi szervezetek, a nyugat-európai terminológia szerint

gildék és céhek története, amely az orosz és szovjet történeti kutatásban eddig nem kapott olyan megvilágítást, aminőt megérdemelt volna.

A nyugat-európai városok gildéihez és céheihez hasonló szervezetek meglétét ki lehet mutatni Oroszországban is. Ezek a testületek törvényszerűen keletkeztek és működtek a középkori városokban, a Rajna vidékén csak úgy, mint Európa legkeletibb birodalmában, vagy akár Kisázsiaiában is. A legtöbb orosz és szovjet történész, bár a kereskedőtársulatok meglétét elismerte, ugyanakkor tagadta a céhekhez hasonló ipari testületek létezését a középkori orosz városokban. T. rámutat arra, hogy ilyen testületek létezése nélkül a meglepően fejlett középkori orosz városi ipar megfejthetetlen talány lenne.

A legkorábbi orosz városok lakosságának eredetét illetően az a határozott véleménye, hogy ezek szláv alapításúak, semmi okunk tehát arra, hogy idegen (normann, kazár, gót) kezdeményezést tételezzünk fel. Szinte kivétel nélkül szláv nevük van épp a legrégebb orosz városoknak (Beloozero, Belgorod, Novgorod, Pszkov, Szmolenszk, Visgorod stb.). Különös jelentősége van az európai várostörténet szempontjából e városok alapítása kutatásának azért is, mert ezek a városok eredeti alapítások, nem az antik világ egy-egy nagyvárosából nőttek ki, mint Gallia, Itália, Germania vagy akár Pannónia városai. Az orosz földön — leszámítva a Fekete-tenger közvetlen környékét — nem volt semmiféle római vagy görög város, amelyre a „barbárok” rátelepedtek volna. Ezeket a városokat a keleti szlávok alapították szűz területen. Vitába száll egyes lengyel történészekkel, akik saját hazájuk városainak keletkezését a német kolonizációval hozzák kapcsolatba, hiszen e városok jóval a német kolonizáció előtt fennálltak már.

A vizsgált korszakban igen gyorsan nőtt a városok lakóinak száma. Ez semmiképp sem magyarázható csak természetes szaporodással. A környékbeli függő helyzetű parasztság tömegesen költözött be a városba — ugyanúgy, mint Nyugat-Európában. A kereskedelem fejlődése során a városok központokká váltak, a váralják beleolvadtak és a — középkori viszonyokhoz mérten — rohamosan növekvő város a mezőgazdasági jellegű környezetének természetes gazdasági központjává lesz. Egyre jobban kibontakozik a csere a város és a környezete közt, a városon belül pedig specializálódik az ipar. A kapcsolat város és környezete közt igen szoros. A városon belül is a környéken földbirtokkal rendelkező és az ebből folyó hatalomra támaszkodó, de már a városba beköltözött nemes uralkodik — legalább a korszak elején. A fejlődés tendenciája itt is — éppúgy, mint Nyugat-Európában — az, hogy a nemes fokozatosan háttérbe szorul a városon belül a gazdagodó polgárral szemben.

A középkori orosz városok legtöbbje éles harcot kénytelen vívni függetlenségéért a fejedelmi hatalommal. A XI—XIII. században nem egy városi felkelés ismeretes. Összehasonlítva a nyugat-európai városokkal, megállapítható, hogy a XI—XIII. századi orosz városok nem jutottak el a függetlenségnek arra a fokára, mint amazok — különösen a német-római birodalom városai. A fejlődés útja azonban — ez kétségtelenül kimutatható — párhuzamosan haladt Keleten és Nyugaton.

A tatár hódítás szétrombolt szinte minden olyan orosz várost, amely az általa elfoglalt területen helyezkedett el. A pusztítások után a városok újjáépülhettek, amint újjá is épültek. Sokkal nagyobb kárt okoztak a tatárok azzal, hogy jelenlétükkel, zaklatásaikkal megakasztották a szépen megindult fejlődést, évszázadokon keresztül gátolták az orosz városok felvirágzását.

Az ősi orosz városok külső képét illetően főleg az archeológia eredményeire vagyunk utalva. A városokat falak övezik, a piactéren szép kőépületek emelkednek, templomok, hidak ékesítik a várost. Természetesen nem szabad elfelejtenni a faépületekről, mint a régi orosz építőművészet jellegzetes termékeiről.

T. külön fejezeteket szentel a városi kultúrának, az írásbeliség emlékeinek, a társadalom életét szabályozó különféle jogkönyveknek, statutumoknak és a szépirodalmi jellegű írásbeli emlékeknek. E korai időszakban is lehetett már városi irodalomról beszélni Oroszországban (elég ha Novgorodra utalunk).

A kötet második részében területi egységeként haladva egyenként ismerteti az orosz városokat, amely fogalom magába foglalja a város tágabb környezetét is (Kijev, Perejaszlav, Volinszk, Halics, Csernyigov, Szmolenszk, Polock, Novgorod, Rosztov, Szuzdal és Rjazan).

T. igen nagy szolgálatot tett a nemzetközi várostörténeti kutatás ügyének e nagy szakértelemmel és széles látókörrrel megírt könyve közreadásával. Úgy gondoljuk, a magyar kutatót is kell, hogy ösztönözze saját történelmünk még homályba burkolt kérdéseinek tisztázására.

Bélay Vilmos

Bascapè, G. C.: **I sigilli dei comuni italiani nel medio evo e nell'età moderna. Studi di paleografia, diplomatica storia e araldica in onore di Cesare Manaresi.** Dott. A. Giuffrè Editore, Milano 1953, 59—123. old., I—VIII. tábla

A szfragisztika igen régi tudományág, mégis Európa-szerte elhanyagolták a városi pecsétek feldolgozását. Pedig ez a várostörténész számára nélkülözhetetlen, hiszen a pecsét maga is történeti forrás, és a pecséthasználat változása a város jogi szerkezetének alakulásával áll kapcsolatban. Ezért érdeklődéssel vettük kezünkbe az olasz városi kommunák pecséteiről szóló munkát. Szerzője, Bascapè, ismert olasz szfragisztikus, aki sorozatos tanulmányokban dolgozza fel az olasz pecséthasználat történetét.

Első fejezetében a kommunák XII. századi oklevéladó gyakorlatából kiindulva a pecséthasználat kialakulásával foglalkozik. Kutatási körét leszűkíti Észak- és Közép-Itália városaira, csak ezek érték el a kommunák szabadságát, és ezért a szicíliai királyság városaira elszórt adatoknál többet nem találunk. Észak-Olaszországban a XII. század közepén jelennek meg a városi pecsétek (Róma 1148, Milánó 1155, Pisa 1160), ami be-